

С. І. Власенко, кандидат історичних наук, докторант
Навчально-наукового інституту публічного управління
та державної служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка;
старший викладач Київського національного університету
культури і мистецтв

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ ПІСЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1990–2000 РР.)

У статті досліджено формування та реалізацію державної політики національної пам'яті Литовської Республіки щодо подолання радянського окупаційного минулого в перше десятиліття після відновлення незалежності (1990–2000 рр.). Проведено аналіз законодавчих та нормативних актів вищих органів влади Литовської Республіки, що дозволило визначити правову оцінку діяльності радянського окупаційного режиму як геноцид литовського народу, а також простежити основні напрями подолання радянського окупаційного минулого. Зокрема, розкрито процеси люстрації, що розпочалися у литовському суспільстві відразу після відновлення незалежності. Також було досліджено питання встановлення правового статусу жертв геноциду та учасників руху опору й борців за незалежність Литовської Республіки в період 1940–1990 рр., відновлення їх прав і свобод, увічнення пам'яті, соціального забезпечення тощо. Однією з важливих складових державної політики щодо подолання радянського окупаційного минулого було забезпечення збереженості архівів Комітету державної безпеки та інших органів влади СРСР, що діяли на території Литви, а також врегулювання доступу до документів цих архівів, їх використання та дослідження. Провідною інституцією, що забезпечує реалізацію державної політики національної пам'яті в Литовській Республіці є Центр дослідження геноциду та опору населення Литви, а тому в статті приділено увагу його створенню та становленню, здійсненню управління, структурі, функціональним повноваженням, нормативному забезпеченню діяльності тощо. Також висвітлено питання політики держави щодо створення Меморіального комплексу Тускулєнського парку скорботи у м. Вільнюсі як загальнонаціонального «місяця пам'яті» литовського народу. Зроблено висновки щодо результатів реалізації державної політики національної пам'яті щодо подолання радянського окупаційного режиму в перше десятиліття після відновлення незалежності Литовської Республіки.

Ключові слова: державне управління, політика пам'яті, національна ідентичність, люстрація, реабілітація, окупація, дерадянізація, органи влади, Литовська Республіка.

S. I. Vlasenko. State policy of national memory of the Republic of Lithuania in the first decade after the restoration of independence (1990–2000)

The article is aimed at studying the formation and implementation of the state policy of national memory of the Republic of Lithuania to overcome the Soviet occupation past in the first decade after the restoration of independence (1990–2000). The analysis of normative legal acts of the highest authorities of the Republic of Lithuania was carried out, which allowed to determine the legal assessment of the Soviet occupation regime as genocide of the Lithuanian people, as well as to trace the main directions of overcoming the Soviet occupation past. In particular, the processes of lustration that began in Lithuanian society immediately after the restoration of independence have been disclosed. Also, the issue of establishing the legal status of victims of genocide and participants of the resistance movement and fighters for independence of the Republic of Lithuania in the period 1940–1990, restoration of their rights and freedoms, perpetuation of memory, social security, etc. was investigated. One of the important components of the state policy to overcome the Soviet occupation past was to ensure the preservation of the archives of the State Security Committee and other authorities of the USSR operating on the territory of Lithuania, as well as the regulation of access to the documents of these archives, their use and research. The leading institution that ensures the implementation of the state policy of national memory in the Republic of Lithuania is the Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, and therefore the article pays attention to its creation and establishment, management, structure, functional powers, regulatory support of activities, etc. The issue of the state policy on the creation of the Tuskulensky Park of Sorrows memorial complex in Vilnius as a national "place of memory" of the Lithuanian people is also highlighted. Conclusions are made on the results of the implementation of the state policy of national memory on overcoming the Soviet occupation regime in the first decade after the restoration of independence of the Republic of Lithuania.

Key words: public administration, policy of memory, national identity, lustration, rehabilitation, occupation, de-Sovietization, authorities, Republic of Lithuania.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття ХХ століття Литва опинилася, з одного боку, перед величезними викликами, а з іншого – перед величезними можливостями. Відновлення незалежності 11 березня 1990 р. відкрило шлях до державної розбудови, суспільного розвитку та формування національної ідентичності. Однією з важливих складових національної ідентичності є національна пам'ять, а тому першочерговим завданням стало

формування цілісної концепції державної політики у цій сфері, спрямованої на консолідацію литовського суспільства. І основними у даній політиці в перше десятиліття після відновлення незалежності Литовської Республіки були питання подолання радянського окупаційного минулого та протистояння спочатку радянським, а після 1991 р. – пострадянським російським впливам.

Досвід формування та реалізації державної політики національної пам'яті в Литовській Республіці, зважаючи на спільне радянське минуле, є надзвичайно важливим для України. В другій половині 2000-х років, коли в нашій державі дані процеси суттєво активізувалися, органи влади та громадські організації розглядали практичне втілення політики пам'яті в Литві. Однак, і сьогодні, вивчення процесів декомунізації у Литовській Республіці залишається актуальним для України, адже вони через повномасштабну війну російської федерації набули особливого значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання стосовно політики пам'яті, історичної пам'яті, національної ідентичності, трансформаційних процесів в Литовській Республіці в основному отримали висвітлення в контексті загальних досліджень постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи таких авторів, як Г. Голубчик [37], Ж. Мінк, Л. Неймайєр та П. Боннар [39], А. Киридон [41], А. Кудряченко, В. Солошенко, О. Деменко, Т. Метельова та П. Вознюк [49], О. Маклюк [43], А. Мартинов [44], О. Мендрін [45], Р. Траба [48] та інші. Окремо дані питання в країнах Балтії та безпосередньо в Литві вивчали Д. Гуделіс, М. Баранускайте, Д. Мозурас та Д. Контрімавічене [28], І. Миклашук [46], О. Кириченко [42], Р. Крауеліс [29], С. Скриль [47], Т. Снайдер [34], І. Шутінене [35] та ін. Однак, в наявних наукових працях висвітлення державної політики національної пам'яті, у тому числі щодо подолання радянського окупаційного минулого, має фрагментарний аналіз, що доводить необхідність проведення узагальнюючого дослідження.

Метою дослідження є аналіз формування та реалізації державної політики національної пам'яті Литовської Республіки щодо подолання радянського окупаційного минулого в 1990-2000 рр. Хронологічні межі обґрунтовуються періодом формування основної нормативно-правової бази, створенням і становленням провідної інституції державної політики пам'яті та виробленням дієвих механізмів реалізації даної політики.

Виклад основного матеріалу. Радянський окупаційний режим на території Литви було запроваджено 15 червня 1940 р. й тривав до вторгнення нацистської Німеччини 22 червня 1941 р. Вдруге влада СРСР була встановлена у січні 1945 р. й проіснувала до 11 березня 1990 р. Поруч із цим, у Законі Литовської Республіки від 30 червня 1997 р. початкова хронологічна межа зміщена, що зумовлено окупацією в 1939 р. Німеччиною Клайпедської області та СРСР Вільнюського краю [2]. Характеризуючи цей період О. Кириченко зазначав, що Литва та інші країни Балтії виступають жертвами «двох тоталітаризмів» – нацистського та переважно радянського [42, с. 111].

Після відновлення незалежності Литовської Республіки 11 березня 1990 р. суспільство прагнуло розвиватися далі за демократичними принципами та не допустити в майбутньому спроб реанімації комуністичного тоталітарного режиму. Це стимулювало литовську владу робити рішучі кроки та приймати дієві рішення у сфері політики національної пам'яті, особливо щодо подолання радянського окупаційного минулого.

Політику з подолання радянського окупаційного минулого умовно можна поділити на окремі напрями:

- надання правової оцінки режимові, що існував у Литві в 1940–1941, 1944–1990 рр. та був пов'язаний із колонізаційною політикою Радянського Союзу;
- люстрація, перевірка причетності депутатів і державних службовців усіх рівнів до репресивної радянської системи, що діяла у 1940-1941, 1944-1990 рр.;
- встановлення імен жертв геноциду та учасників руху опору й борців за незалежність, реабілітація, увічнення їх пам'яті, правове та соціальне забезпечення;
- збереження та відкриття архівів радянських органів влади, що діяли на території Литви в період окупації, забезпечення доступу до них;
- створення спеціальних інституцій з реалізації державної політики національної пам'яті.

Правова оцінка радянській окупації. У питаннях надання правової оцінки радянській окупації важливим стало прийняття 30 червня 1997 р. Закону Литовської Республіки «Про правовий статус осіб, потерпілих від окупації 1939–1990 рр.». У ньому по відношенню до політики радянського та нацистського окупаційних режимів застосовуються визначення «фізичний і духовний геноцид», «військові злочини проти людства та людяності» [2]. Варто зазначити, що термін «геноцид» у нормативно-правових актах Литовської Республіки вживався від 1990 р., однак він стосувався громадян єврейської національності, які стали жертвами Голокосту. Про геноцид, вчинений у Литві під час окупації СРСР, вперше говориться у Законі «Про відповідальність за геноцид населення Литви» від 9 квітня 1992 р. [5]. Саме в цей день Литовська Республіка приєдналася до Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р.

Отримала правову оцінку й діяльність репресивних органів влади періоду радянської окупації – Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС), Народний комісаріат державної безпеки (НКДБ), Міністерство державної безпеки (МДБ), Комітет державної безпеки (КДБ). Відповідно до Закону від 16 липня 1998 р. їх було визнано злочинними

організаціями, що здійснювали військові злочини, геноцид, репресії, терор і політичні переслідування в Литовській Республіці часів окупації СРСР [20]. Діяльність Комуністичної партії Литви (ЛКП) в період радянської окупації як злочинну було визнано у червні 2017 р. – Сейм Литовської Республіки заявив, що ЛКП, як осередок Компартії Радянського Союзу в Литві, відповідає за геноцид громадян, злочини проти людства та військові злочини [14].

Люстрація. Одне з найважливіших питань у державній політиці, яке розпочали негайно вирішувати після відновлення незалежності Литовської Республіки, було очищення влади. 27 березня 1990 р. Верховна Рада ухвалила заяву, в якій містилось звернення до співробітників КДБ СРСР у Литві із закликом відмовитися від співпраці з окупаційною владою. Верховна Рада запевняла, що всі, хто не здійснював серйозних злочинів проти литовського народу, не піддаватимуться переслідуванню [7]. Наступного разу Верховна Рада закликала співробітників КДБ залишити свою службу у зв'язку з подіями 13 січня 1991 р., коли союзне керівництво за допомогою силових підрозділів здійснило спробу повалити владу в Литві. У її зверненні КДБ визначався як злочинна та незаконно діюча організація іноземної держави, що сприяла від 1940 р. анексії, знищенню членів литовського уряду, репресіям проти сотень тисяч невинних громадян [33]. Врешті-решт, 22 серпня 1991 р. Верховний суд ухвалив постанову про припинення діяльності КДБ СРСР у Литовській Республіці.

Для розслідування діяльності КДБ на території Литви, 24 серпня 1991 р. було створено Тимчасову слідчу комісію Верховної Ради на чолі з одним із найвідоміших борців за незалежність Литви Балісом Гаяускасом. Серед питань, що входили до її компетенції, крім розслідування діяльності КДБ, було вилучення його майна, архівних та поточних документів. Крім того, Комісія за виявленими у підрозділах КДБ СРСР справами здійснювала перевірку діяльності депутатів та державних службовців, а свої висновки передавала до Верховної Ради Литовської Республіки [19]. Про роль, яку відігравала Тимчасова слідча комісія свідчить постановою Верховної Ради від 23 жовтня 1991 р., за якою документи та дії Уряду й усіх керівних структур Литовської Республіки стосовно питань КДБ обов'язково погоджувалися з нею [6].

16 липня 1998 р. було прийнято Закон «Про оцінку Комітету державної безпеки СРСР (НКВС, НКДБ, МДБ, КДБ) і поточну діяльність співробітників цієї організації», який забороняв колишнім співробітникам впродовж 10 років від моменту набрання чинності закону (1 січня 1999 р.) займати посади державних службовців в органах державного управління та адміністрування, органах самоврядування, в установах національної оборони, державної безпеки, поліції, прокуратури, судових органах, у дипломатичних службах, митниці, а також у наглядових державних органах, у системі зв'язку, в закладах освіти тощо [20].

Увічнення пам'яті жертв геноциду та учасників руху опору. Важливою складовою подолання радянського окупаційного минулого є увічнення пам'яті жертв геноциду та учасників руху опору. За офіційними даними, в період радянської окупації було ув'язнено, вбито та депортовано понад 400 тис. громадян Литви [40].

Впродовж 1940–1990 рр. литовський народ вів як збройну, так і політичну боротьбу проти окупаційних режимів, за існування незалежної держави, за дотримання громадянських прав і свобод, за відновлення демократичних і європейських цінностей. Так, 22–23 червня 1941 р. відбулось збройне повстання, в результаті якого було відновлено незалежність держави та створено Тимчасовий уряд. Нажаль, подальше захоплення території нацистською Німеччиною поставило литовців перед новим випробуванням. А після повернення радянської влади в 1944 р. литовський народ впродовж майже десяти років вів підпільну і партизанську боротьбу проти окупаційного режиму. Спочатку її очолював Верховний комітет визволення Литви, що діяв закордоном, а 10 лютого 1949 р. на з'їзді литовських партизанських командирів було створено Рух боротьби за свободу Литви. 16 лютого Рада Руху ухвалила Декларацію, яка стала базовим правовим документом боротьби литовського народу за незалежність [30]. У січні 1999 р. Сейм Литовської Республіки прийняв закон, яким визнав Раду Руху боротьби за свободу Литви єдиною законною владою на окупованій території [15].

Очевидно, що суспільство чекало правового вирішення питання стосовно статусу жертв геноциду та учасників руху опору й борців за незалежність періоду окупації. Першим законодавчим актом, що врегулював дані питання, був Закон «Про відновлення прав осіб, репресованих за опір окупаційним режимам» від 2 травня 1990 р. [4]. У ньому боротьба учасників опору визначалась як прояв права нації на самооборону. Громадяни, які були позасудово засуджені чи ув'язнені репресивними органами, а також депортовані за межі країни, реабілітувались, їх громадянські права та свободи поновлювались.

Категорії населення, що постраждало від репресій, а також критерії визначення їх правового статусу, регламентував Закон «Про правовий статус осіб, потерпілих від окупації 1939–1990 рр.», прийнятий 30 червня 1997 р. [2]. До них належали громадяни, які потерпіли від переслідувань за політичними мотивами, зокрема через політичні чи релігійні переконання, національну, соціальну чи етнічну приналежність тощо. А в лютому 1998 р. для постраждалих від окупації осіб було встановлено такі правові статуси: політичні в'язні, депортовані, репресовані, постраждали від окупації [27]. У 2000 р., до зазначеного закону було внесено зміни та суттєві доповнення, зокрема розширено категорії потерпілих осіб [3].

Стосовно учасників боротьби з окупаційними режимами також 23 січня 1997 р. було прийнято Закон «Про правовий статус учасників опору окупаціям Литовської республіки в 1940–1990 рр.», який регламентував

порядок їх визнання, нагородження, соціального забезпечення тощо. Закон виокремлював дві категорії учасників руху опору: першу представляли ті, хто вів збройну боротьбу з радянською окупаційною владою (воїни-добровольці), а другу – ті, хто чинив опір без зброї (члени підпільних організацій, видавництв та інші підпільники й учасники акцій протесту, партизанські зв'язкові та ті, хто підтримував партизанів) [18].

З метою забезпечення підтримки жертв та сімей постраждалих, 18 жовтня 1994 р. було створено Фонд підтримки жертв геноциду та опору, який діяв при Центрі досліджень геноциду та опору населення Литви та фінансувався з державного бюджету. До речі, Фонд підтримував не лише жертв усіх окупаційних режимів Литви та учасників руху опору, а й постраждалих внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Одним із важливих пунктів постанови про створення Фонду було рішення вимагати компенсації за завдані під час окупації збитки від Російської Федерації, як правонаступниці СРСР, та від Німеччини [11].

Також суспільно важливим у перші роки незалежності Литовської Республіки було питання створення місць національної пам'яті та встановлення пам'ятних знаків, присвячених жертвам геноциду та героїв опору й боротьби за свободу литовського народу. Символічним стало ухвалення 1 серпня 1991 р. Верховною Радою постанови щодо відкриття пам'ятної дошки на колишній будівлі КДБ у Вільносі (на проспекті Гедиміна, 40) [23]. У цій будівлі в 1993 р. було розміщено Музей жертв геноциду, створений у жовтні 1992 р. (нині – Музей окупації та боротьби за свободу). Також обговорювалось питання щодо створення Меморіалу для увічнення пам'яті жертв геноциду та учасників опору й боротьби за свободу. Так, у 1994 р. було розпочато дослідження масових поховань на території садиби Тускуленай у Вільносі [17]. В результаті проведеного розслідування було встановлено, що в період від 28 вересня 1944 р. до 16 квітня 1947 р. у внутрішній в'язниці НКДБ–МДБ було страчено 767 чоловік та закатовано 7 чоловік [36]. Меморіальний комплекс Тускуленського парку скорботи було створено у 2002 р.

Поруч із цим відбувалася дерадянська публічна простору, яка розпочалась ще наприкінці 1980-х років. Поступово з мапи Литовської Республіки зникали назви населених пунктів, площ і вулиць, що символізували радянський окупаційний режим, демонтувались пам'ятники комуністичним і радянським діячам СРСР і Литовської РСР. Наприклад, у 1989 р. у м. Вільно було перейменовано проспект Леніна на проспект Гедиміна [38], а в 1991 р. демонтовано пам'ятник Леніну на Лукишській площі столиці [36]. Попри те, що ці процеси розпочались ще за радянських часів і тривали впродовж усього періоду незалежності, повністю позбутися пов'язаної з окупацією символіки Литві так і не вдалось. Повномасштабна війна, розв'язана РФ проти України, спонукала литовську владу до більш рішучих дій – 1 травня 2023 р. набрав чинності Закон «Про заборону поширення тоталітарних, авторитарних режимів та їх ідеологій» від 13 грудня 2022 р. [9].

Відкриття архівів. Важливо відмітити, що ще до відновлення незалежності Литовської Республіки, у Законі «Про архіви Литовської РСР», прийнятому 13 лютого 1990 р., зазначалось, що Архівний фонд Литви є національною власністю Республіки й знаходиться під її юрисдикцією [1]. Мова йшла про документи, що перебували в державних архівах та в інших державних сховищах, а також у поточному діловодстві усіх органів державної влади й управління та державних установ, організацій і підприємств.

Дане положення давало підстави після 11 березня 1990 р. Литовській Республіці претендувати на всі документи радянських органів влади, що діяли на території Литви в період окупації 1940–1941, 1944–1990 рр. А тому, 22 серпня 1990 р. Президія Верховної Ради ухвалила постанову «Про колишній архів Комуністичної партії Литви», згідно з якою його було включено до єдиної державної архівної системи та підпорядковано Урядові Литовської Республіки [8]. Питання подальшої долі цих документів врегулював Закон «Про збереження архівів особливої важливості» від 29 жовтня 1992 р. Згідно з ним архіви КДБ та інших спецслужб СРСР, які діяли в Литві, архіви МВС Литовської РСР, Комуністичної партії Литви та архіви державних установ, організацій і підприємств, не могли бути знищені та вивезені за межі країни й мали зберігатися як цілісні фонди [24].

На початковому етапі зберігання, облік та вивчення цих документів забезпечував Державний центр дослідження геноциду населення Литви, а 1 червня 1993 р. було прийнято рішення про їх передачу в підпорядкування Головного управління архівів Литви [16]. Після створення 10 жовтня 1995 р. Литовського спеціального архіву, поступово в ньому було сконцентровано всі документи радянського окупаційного періоду (так звані «архіви особливої важливості»): НКДБ, МДБ, КДБ та НКВС, МВС, Компартії Литви, установ, підприємств і організацій, а також документи руху опору литовського народу в 1940-1990 рр. Серед них, основними фондами, що склали доказову базу злочинної політики радянського тоталітарного режиму в Литві, стали близько 787 тис. одиниць зберігання документів КДБ (увесь вцілілий архів було зібрано до лютого 1996 р.) та понад 1 млн 242 тис. одиниць зберігання документів МВС (було зібрано до кінця 1997 р.) [31]. Сьогодні Литовський спеціальний архів налічує 7 855 фондів, 23 270 описів, 1 355 451 одиниць зберігання [32].

Після формування архівних фондів радянського періоду постало завдання забезпечення умов їх зберігання та обліку, використання та дослідження. У квітні 1996 р. Уряд Литовської Республіки затвердив відповідне Положення, яким регулювались зазначені питання [25] (діяло до квітня 2005 р.). Зокрема, доступ до цих документів був обмежений: до документів оперативної агентурної роботи, особових і робочих справ агентів, оперативних облікових документів колишнього першого відділу КДБ, а також до оперативних справ колишнього МВС ЛРСР

та документів уповноважених осіб, які проводили слідчі дії, мали доступ лише співробітники Департаменту державної безпеки Литовської Республіки, прокуратури, судів, Центру дослідження геноциду та опору населення Литви; до інших документів колишнього підрозділу КДБ і МВС – особи, які проводили наукові дослідження (за поданням відповідних органів); до кримінальних справ та справ щодо виселення – колишні репресовані або їхні родичі (за умови надання документа, що посвідчує особу або підтверджує родинний зв'язок та за наявності письмової згоди репресованого чи свідoctва про його смерть). Доступ до документів відділів колишньої Компартії Литви та інших установ Литовської РСР не потребував додаткових вимог [25]. Як наслідок, уже в 1996 р. до Литовського спеціального архіву надійшло 338 запитів щодо отримання інформації за документами та відвідало архів 535 громадян, а в період 1996-2000 рр. – 52 550 запитів та 9 250 відвідувань [29, с. 38].

Інституалізація політики пам'яті в Литовській Республіці розпочинається з діяльності слідчих комісій – Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради з розслідування діяльності КДБ Радянського Союзу в Литві, створеної 24 серпня 1991 р. [19] та Комісії з розслідування злочинів геноциду в Литві, створеної 30 квітня 1992 р. [10]. Однак їхні функції обмежувались окремими напрямками політики пам'яті. І лише зі створенням 29 жовтня 1992 р. Державного центру дослідження геноциду населення Литви відбулось формування провідної інституції з реалізації державної політики національної пам'яті [21] (від липня 1993 р. – Центр дослідження геноциду та опору населення Литви). Його першим керівником було призначено колишнього учасника антирадянського руху опору Юозаса Старкаускаса [22].

Впродовж першого десятиліття незалежності Литовської Республіки Центр дослідження геноциду та опору населення Литви (далі – Центр) перетворився на провідну інституцію з реалізації державної політики національної пам'яті. Спочатку до повноважень Центру входили питання зберігання, обліку, вивчення, збору нових документів архівів органів влади радянського окупаційного періоду, а також дослідження політики геноциду населення Литви та руху опору литовського народу в період окупації, встановлення імен постраждалих громадян, борців проти окупаційної влади та осіб, причетних до злочинів окупаційних режимів [22].

Після прийняття у червні 1993 р. рішення про реорганізацію Центру та вилучення із його підпорядкування «архівів особливої важливості», відповідно до основних завдань Центру в його складі було сформовано Інститут дослідження геноциду та опору населення Литви та Литовський інститут пам'яті жертв геноциду. Перший здійснював збір матеріалів про геноцид литовського населення та його наслідки, про осіб, причетних до вчинення цього злочину, про спротив, що чинив литовський народ окупаційним режимам тощо. Другий вів роботу з увічнення пам'яті жертв геноциду та учасників руху опору шляхом відкриття пам'ятників та пам'ятних місць, оприлюднення архівних документів та публікації історичних досліджень, організації конференцій та семінарів, участі у міжнародних проєктах, ініціювання нагородження жертв геноциду та учасників руху опору тощо [12]. У жовтні 1994 р. у складі Інституту дослідження геноциду та опору населення Литви було створено Фонд підтримки жертв геноциду та опору, а в листопаді до Центру було включено Комісію у справах учасників опору.

Функціональна еволюція Центру тривала до прийняття 5 червня 1997 р. чинного сьогодні Закону «Про Центр дослідження геноциду та опору населення Литви» [13]. Відповідно до нього, до складу Центру входили відділ дослідження геноциду та опору, меморіальний відділ з Музеєм жертв геноциду, департамент спеціальних розслідувань із Комісією у справах учасників опору. Керівництво Центром здійснює Рада, до складу якої входять представники державних органів влади та громадських організацій. Своєю діяльністю Центр забезпечує реалізацію державної політики національної пам'яті, визначаючи напрями та методологію, формуючи програми досліджень геноциду та опору окупаційним режимам.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Державна політика національної пам'яті Литовської Республіки в перше десятиліття після відновлення незалежності спрямовувалась на подолання радянського окупаційного минулого, на консолідацію литовського суспільства та на формування національної ідентичності литовського народу. В цей період, завдячуючи цілеспрямованим діям органів влади та прийняттю відповідних рішень, вдалось закласти концептуальні засади державної політики національної пам'яті та досягти значних успіхів у даній сфері. В результаті поступового вирішення актуальних для литовського суспільства проблем, пов'язаних із радянським періодом історії Литви (1940–1941, 1944–1990 рр.), було:

- створено ґрунтовну законодавчу базу, що забезпечує реалізацію державної політики національної пам'яті в Литовській Республіці;

- надано правову оцінку радянському окупаційному режимові та визначено його політику на території Литви як «фізичний і духовний геноцид» литовського народу та «військові злочини проти людства та людяності»;

- закладено правові основи та розпочато люстрацію щодо колишніх співробітників НКВС, НКДБ, МДБ, КДБ періоду 1940–1941, 1944–1990 рр.;

- встановлено правовий статус жертв геноциду та учасників руху опору й борців за незалежність Литовської Республіки, розпочато їх реабілітацію та поновлення громадянських прав і свобод, здійснено заходи з увічнення пам'яті;

- забезпечено збереження архівів радянських органів влади, документи яких є важливими свідченнями злочинної діяльності по відношенню до окупованого населення Литви;

- створено провідну інституцію політики національної пам'яті – Центр дослідження геноциду та опору населення Литви – та визначено основні напрями її діяльності;

– започатковано і закладено основи для меморіалізації жертв геноциду та учасників руху опору й борців за незалежність Литовської Республіки тощо.

Однак, попри такі результати, в перше десятиліття незалежності литовському суспільству не вдалося остаточно позбутися радянського окупаційного минулого. Зокрема, не було завершено люстрацію колишніх співробітників радянських спецслужб, не потрапили під люстрацію співробітники державних та партійних органів влади, не було надано правової оцінки діяльності Комуністичної партії Литви; в публічному просторі продовжувала залишатися радянська і комуністична символіка тощо. І лише повномасштабна війна, розв'язана РФ проти України, надала нового поштовху до посилення даних процесів у Литовській Республіці.

Список використаних джерел:

1. Dėl archyvų: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba įstatymas 1990 m. vasario 13 d. № XI-3687. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F079527298F9>
2. Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas. 1997 m. birželio 30 d. № VIII-342. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FA7CC8021E9D>
3. Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 2, 3, 5, 7, 8, 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 2000 m. sausio 4 d. № VIII-1522. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5E8A7E08E9D6>
4. Dėl asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas įstatymas 1990 m. gegužės 2 d. № I-180. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.7A23697137FA>
5. Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas įstatymas 1992 m. balandžio 9 d. № I-2477. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.83DF9659EC0D>
6. Dėl Aukščiausiosios Tarybos laikinosios tyrimo komisijos sovietų sąjungos KGB veiklai Lietuvoje ištirti kompetencijos: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1991 m. spalio 23 d. № I-1914. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.989C190A8FFB>
7. Dėl bendradarbiavimo su KGB įvertinimo: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas pareiškimas 1990 m. kovo 27 d. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9A60C6D6F484>
8. Dėl buvusio Lietuvos komunistų partijos archyvo: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimasd 1990 m. rugpjūčio 22 d. № I-500. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0941ED6091A0>
9. Dėl draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologija: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 2022 m. gruodžio 13 d. №. XIV-1679. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/09a371f081df11ed8df094f359a60216>
10. Dėl įstatymo «Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą» taikymo tvarkos: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1992 m. balandžio 9 d. № I-2478. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BF9C966D5676>
11. Dėl Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos aukų rėmimo fondo įsteigimo: Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimas 1994 m. spalio 18 d. № 1000. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.08A753B85107>
12. Dėl Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymas: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1993 m. liepos 16 d. № I-242. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.41CFC9B8CEF5>
13. Dėl Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1997 m. birželio 5 d. № VIII-238. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.28635AB7F3EB>
14. Dėl Lietuvos komunistų partijos nusikalstamos veiklos įvertinimo: Lietuvos Respublikos Seimas rezoliucija 2017 m. birželio 27 d. № XIII-531. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/03b133b05fba11e79198ffdb108a3753>
15. Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1999 m. sausio 12 d. № VIII-1021. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.71713>
16. Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo «Dėl Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro įsteigimo ir Lietuvos Respublikos įstatymo «Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo» įsigaliojimo tvarkos» pakeitimo: Lietuvos Respublikos Seimas nutarimas 1993 m. birželio 1 d. № I-168. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B70373A3CA6B>
17. Dėl NKGB-MGB aukų, palaidotų 1944-1947 m. Vilniaus m. Tuskulėnų dvaro teritorijoje nužudymo aplinkybių ištyrimo: Lietuvos Respublikos Prezidentas dekretas 1994 m. sausio 25 d. № 216. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E3395D869DC4>
18. Dėl pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1997 m. sausio 23 d. № VIII-97. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BFB136428878>
19. Dėl Sovietų Sąjungos KGB veiklos Lietuvoje ištyrimo: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1991 m. rugpjūčio 24 d. № I-1698. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D4137271E7E4>

20. Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1998 m. liepos 16 d. № VIII-858. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.DC1DC18DF88B>
21. Dėl Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro įsteigimo ir Lietuvos Respublikos įstatymo «Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo» įsigaliojimo tvarkos: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1992 m. spalio 29 d. № I-3021. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.668505060C68>
22. Dėl Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro: Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimas 1992 m. lapkričio 26 d. № 904. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3B64EC2729AD>
23. Dėl VSK/KGB aukų atminimo įamžinimo: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1991 m. rugpjūčio 1 d. № I-1650. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0C7DEDEB2798>
24. Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas įstatymas 1992 m. spalio 29 d. № I-3020. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C1FA9B5D3DDC>
25. Dėl Ypatingosios valstybinio archyvų fondo dalies saugojimo, tvarkymo, tyrimo ir naudojimo reglamento patvirtinimo: Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimas 1996 m. balandžio 12 d. № 452. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.7E7F3F1AEBB5>
26. Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1997 m. birželio 30 d. № VIII-342. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FA7CC8021E9D>
27. Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso pripažinimo, pažymėjimų išdavimo bei jų apskaitos nuostatų patvirtinimo: Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimas 1998 m. vasario 26 d. № 244. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C91FAA3070C8>
28. Gudelis D., Baranauskaite M., Mozuras, D., Kontrimaviciene D. Lithuanian state archives – 100. *Historical and cultural heritage: preservation, access, use*: monograph / ed. by Iryna Tiurmenko, Kyiv: NAU, 2021. P. 5–16. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53347/1/%D0%9C_1.1_%D0%A1%D1%82%D1%80.%205-16.pdf
29. Kraujelis R. The special part of the National documentary fonds: the transfer of documents of former Soviet Security forces and access to them. A case study of Lithuania. *The Documentation of Communist Security Authorities*. Materials of the International Conference. Warsaw, 4–5 October 2012. Warszawa, 2014. P. 30–47.
30. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos. URL: <https://www.archyvai.lt/exhibitions/vasario16/s2a.htm>
31. Lietuvos ypatingasis archyvas. Istorija. URL: https://www.archyvai.lt/lt/lya_apie-mus/lya_istorija.html
32. Lietuvos ypatingasis archyvas. Saugome. URL: https://www.archyvai.lt/lt/lya_apie-mus/lya_saugome.html
33. Raginimas asmenims, ligi šiol tarnaujantiems TSRS KGB: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas pareiškimas 1991 m. rugpjūčio 1 d. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.156BE2A3A782>
34. Snyder T. Memory of sovereignty and sovereignty over memory: Poland, Lithuania and Ukraine, 1939–1999. *Memory and Power in Post-War Europe Studies in the Presence of the Past*, Cambridge University Press. 2002. P. 39–58. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Timothy_David_Snyder/Memory_of_Sovereignty_and_Sovereignty_over_Memory_Poland_Lithuania_and_Ukraine_1939_1999_anhl.pdf
35. Šutinienė I. Sovietinių represijų atminties reikšmės lietuvių autobiografijose. *Genocidas ir rezistencija*. 2008. № 2(24). P. 127–134. URL: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/leidyba/Zurnalas/24_zurnalas.pdf
36. Tuskulėnų rimties parko memorialinis kompleksas. Tusculėnal victims. URL: <https://tuskulenumemorialas.lt/en/about-us/tuskulenu-aukos/>
37. Голубчик Г. Становлення європейських моделей суспільної пам'яті: інституційно-правовий аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 3(22). С. 97–106.
38. Декомунізація і люстрація: досвід Литви для українців. Радіо Свобода. 8 травня 2019 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29926178.html>
39. Європа та її болісні минушини / Авт-упоряд Ж. Мінк і Л. Неймайер у співпраці з П. Боннаром. Пер. з фр. Є. Марічева. Київ : Ніка-Центр, 2009. 272 с.
40. Загальні втрати населення Литви у 1940–1986 та 1991 роках. URL: <http://www.genocid.lt/centras/ru/529/c/>
41. Киридон А. «Подолання минулого» в країнах Центрально-Східної Європи: основні тенденції. *European Historical Studies*. 2016. № 4. С. 126–143.
42. Кириченко О.В. Еволюція історичних цінностей незалежних країн Балтії у контексті впливу еліт на культурно-гуманітарну сферу науки в регіоні. *Еволюція цінностей в епоху глобалізації* : збірник наукових праць. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 103–114.
43. Маклюк О.М. Історична пам'ять та політика пам'яті в умовах трансформації Центрально-Східної Європи. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. Вип. 30. С. 223–232.
44. Мартинов А. Європейська історична пам'ять: зміна способів формування та умов існування. *Міжнародні зв'язки України : наукові пошуки і знахідки*: міжвідомчий збірник наукових праць. 2013. Вип. 22. С. 281–298.

45. Мендрін О.В. Національне будівництво та криза ідентичності в країнах центральної та східної Європи: сучасні підходи в політологічних дослідженнях. *Гілея* : Науковий вісник. 2020. Вип. 153(2). С. 462–465.
46. Миклашук І.М. Політика пам'яті як інструмент становлення національних держав Балтії. *Консолідуючий потенціал політики пам'яті: загальні закономірності та національні особливості* : збірник наукових праць. Київ : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. С. 158–166.
47. Скриль С.А. Трансформація політичних систем Латвії, Литви та Естонії в умовах інтеграції в європейське співтовариство. *Актуальні проблеми політики* : збірник наукових праць. 2015. Вип. 54. С. 146–152.
48. Траба Р. «Другий бік пам'яті». Історичні досвіди та їх пам'ятання в Центральній-Східній Європі. *Україна Модерна*. Вип 4(15) : Пам'ять як поле змагань. Київ : Критика, 2009. С. 53–62.
49. Трансформаційні перетворення у країнах пострадянського простору: проблеми та виклики. Науково-аналітична доповідь. А.І. Кудряченко (кер. авт. колективу), В.В. Солошенко, О.Ф. Деменко, Т.О. Метельова, П.Ф. Вознюк [та ін.]. Київ : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. 232 с.

References:

1. LRS (1990), Dėl archyvų [For the archives], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba įstatymas 1990 m. vasario 13 d. № XI-3687. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F079527298F9> [Lithuania]
2. LRS (1997), Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso [Regarding the legal status of persons affected by the occupations of 1939–1990], Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas. 1997 m. birželio 30 d. № VIII-342. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FA7CC8021E9D> [Lithuania]
3. LRS (2000), Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 2, 3, 5, 7, 8, 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo [Regarding the amendment and addition of Articles 2, 3, 5, 7, 8, 9 of the Law on the Legal Status of Persons Victims of the Occupations of 1939-1990], Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 2000 m. sausio 4 d. № VIII-1522. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5E8A7E08E9D6> [Lithuania]
4. LRS (1990), Dėl asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo [Regarding the restoration of the rights of persons repressed for resisting the occupation regimes], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas įstatymas 1990 m. gegužės 2 d. № I-180. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.7A23697137FA> [Lithuania]
5. LRS (1992), Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą [Regarding the responsibility for the genocide of the Lithuanian population], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas įstatymas 1992 m. balandžio 9 d. № I-2477. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.83DF9659EC0D> [Lithuania]
6. LRS (1991), Dėl Aukščiausiosios Tarybos laikinosios tyrimo komisijos sovietų sąjungos KGB veiklai Lietuvoje ištirti kompetencijos [Regarding the competencies of the temporary commission of inquiry of the Supreme Council to investigate the activities of the KGB of the Soviet Union in Lithuania], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1991 m. spalio 23 d. № I-1914. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.989C190A8FFB> [Lithuania]
7. LRS (1990), Dėl bendradarbiavimo su KGB įvertinimo [Regarding the assessment of cooperation with the KGB], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas pareiškimas 1990 m. kovo 27 d. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9A60C6D6F484> [Lithuania]
8. LRS (1990), Dėl buvusio Lietuvos komunistų partijos archyvo [Regarding the former archive of the Lithuanian Communist Party], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimasd 1990 m. rugpjūčio 22 d. № I-500. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0941ED6091A0> [Lithuania]
9. LRS (2022), Dėl draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologija [Regarding the ban on promoting totalitarian, authoritarian regimes and their ideology], Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 2022 m. gruodžio 13 d. № XIV-1679. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/09a371f081df11ed8df094f359a60216> [Lithuania]
10. LRS (1992), Dėl įstatymo «Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą» taikymo tvarkos [Regarding the procedure for the application of the Law "On Responsibility for the Genocide of the Population of Lithuania"], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1992 m. balandžio 9 d. № I-2478. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BF9C966D5676> [Lithuania]
11. LRS (1994), Dėl Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos aukų rėmimo fondo įsteigimo [Regarding the establishment of the Fund for the Support of Victims of the Genocide and Resistance of the Lithuanian Population], Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimas 1994 m. spalio 18 d. № 1000. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.08A753B85107> [Lithuania]
12. LRS (1993), Dėl Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymas [Law on the Genocide and Resistance Research Center of the Lithuanian Population], Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1993 m. liepos 16 d. № I-242. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.41CFC9B8CEF5> [Lithuania]
13. LRS (1997), Dėl Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro [Regarding the Genocide and Resistance Research Center of the Lithuanian Population], Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1997 m. birželio 5 d. № VIII-238. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.28635AB7F3EB> [Lithuania]

14. LRS (2017), Dėl Lietuvos komunistų partijos nusikalstamos veiklos įvertinimo [Regarding the evaluation of the criminal activities of the Lithuanian Communist Party], Lietuvos Respublikos Seimas rezoliucija 2017 m. birželio 27 d. № XIII-531. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/03b133b05fba11e79198ffdb108a3753> [Lithuania]

15. LRS (1999), Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos [Regarding the Lithuanian Freedom Struggle Movement Council in 1949 February 16 Declarations], Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1999 m. sausio 12 d. № VIII-1021. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.71713> [Lithuania]

16. LRS (1993), Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo «Dėl Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro įsteigimo ir Lietuvos Respublikos įstatymo «Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo» įsigaliojimo tvarkos» pakeitimo [Regarding the amendment of the resolution of the Supreme Council of the Republic of Lithuania «On the establishment of the State Genocide Investigation Center of the Population of Lithuania and the procedure for the entry into force of the Law of the Republic of Lithuania "On the Preservation of Archives of Special Importance"», Lietuvos Respublikos Seimas nutarimas 1993 m. birželio 1 d. № I-168. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B70373A3CA6B> [Lithuania]

17. LRS (1994), Dėl NKGB-MGB aukų, palaidotų 1944-1947 m. Vilniaus m. Tuskulėnų dvaro teritorijoje nužudymo aplinkybių ištyrimo [Regarding the victims of the NKGB-MGB, buried in 1944-1947. Vilnius Investigation of the circumstances of the murder on the territory of the Tuskulėnai manor], Lietuvos Respublikos Prezidentas dekretas 1994 m. sausio 25 d. № 216. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E3395D869DC4> [Lithuania]

18. LRS (1997), Dėl pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso [Regarding the legal status of the participants in the resistance to the occupations of 1940-1990], Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1997 m. sausio 23 d. № VIII-97. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BFB136428878> [Lithuania]

19. LRS (1991), Dėl Sovietų Sąjungos KGB veiklos Lietuvoje ištyrimo [Regarding the investigation of the activities of the KGB of the Soviet Union in Lithuania], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1991 m. rugpjūčio 24 d. № I-1698. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D4137271E7E4> [Lithuania]

20. LRS (1998), Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos [Regarding the assessment of the State Security Committee of the USSR (NKVD, NKGB, MGB, KGB) and the current activities of the cadre employees of this organization], Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1998 m. liepos 16 d. № VIII-858. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.DC1DC18DF88B> [Lithuania]

21. LRS (1992), Dėl Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro įsteigimo ir Lietuvos Respublikos įstatymo «Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo» įsigaliojimo tvarkos [Regarding the establishment of the State Genocide Research Center of the Population of Lithuania and the procedure for the entry into force of the Law of the Republic of Lithuania «On the Preservation of Archives of Special Importance»], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1992 m. spalio 29 d. № I-3021. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.668505060C68> [Lithuania]

22. LRS (1992), Dėl Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro [Regarding the State Research Center for the Genocide of the Population of Lithuania], Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimas 1992 m. lapkričio 26 d. № 904. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3B64EC2729AD> [Lithuania]

23. LRS (1991), Dėl VSK/KGB aukų atminimo įamžinimo [Regarding the commemoration of the victims of the VSK/KGB], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas 1991 m. rugpjūčio 1 d. Nr. I-1650. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0C7DEDEB2798> [Lithuania]

24. LRS (1992), Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo [Regarding the preservation of archives of special importance], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas įstatymas 1992 m. spalio 29 d. № I-3020. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C1FA9B5D3DDC> [Lithuania]

25. LRS (1996), Dėl Ypatingosios valstybinio archyvų fondo dalies saugojimo, tvarkymo, tyrimo ir naudojimo reglamento patvirtinimo [Regarding the approval of the regulation on the storage, handling, research and use of the special part of the state archive fund], Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimas 1996 m. balandžio 12 d. № 452. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.7E7F3F1AEBB5> [Lithuania]

26. LRS (1997), Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso [Regarding the legal status of persons affected by the occupations of 1939-1990], Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas 1997 m. birželio 30 d. № VIII-342. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FA7CC8021E9D> [Lithuania]

27. LRS (1998), Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso pripažinimo, pažymėjimų išdavimo bei jų apskaitos nuostatų patvirtinimo [Regarding the recognition of the legal status of persons affected by the occupations of 1939–1990, the issuance of certificates and the approval of their accounting regulations], Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimas 1998 m. vasario 26 d. № 244. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C91FAA3070C8> [Lithuania]

28. Gudelis D., Baranauskaite M., Mozuras, D. and Kontrimaviciene D. (2021), «Lithuanian state archives – 100» [Lithuanian state archives – 100]. *Historical and cultural heritage: preservation, access, use*, NAU, Kyiv, pp. 5–16. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53347/1/%D0%9C_1.1_%D0%A1%D1%82%D1%80.%205-16.pdf [English].

29. Kraujelis R. (2012), «*The special part of the National documentary fonds: the transfer of documents of former Soviet Security forces and access to them. A case study of Lithuania*» [«The special part of the National documentary fund: the transfer of documents of former Soviet Security forces and access to them. A case study of Lithuania»], materials of the International Conference Warsaw, 4–5 October 2012. *The Documentation of Communist Security Authorities* [The Documentation of Communist Security Authorities], Warszawa, pp. 30–47 [Lithuania].

30. Lietuvos ypatingasis archyvas (1949), Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos [1949 of the Council of the Freedom Struggle of Lithuania February 16 declarations], official site. URL: <https://www.archyvai.lt/exhibitions/vasario16/s2a.htm> [Lithuania].

31. Lietuvos ypatingasis archyvas (2023), Istorija [History], official site. URL: https://www.archyvai.lt/lt/lya_apie-mus/lya_istorija.html [Lithuania].

32. Lietuvos ypatingasis archyvas (2023), Saugome [We protect], official site. URL: https://www.archyvai.lt/lt/lya_apie-mus/lya_saugome.html [Lithuania].

33. LRS (1991), Raginimas asmenims, ligi šiol tarnaujantiems TSRS KGB [Appeal to persons still serving in the KGB of the USSR], Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas pareiškimas 1991 m. rugpjūčio 1 d. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.156BE2A3A782> [Lithuania].

34. Snyder T. (2002), «Memory of sovereignty and sovereignty over memory: Poland, Lithuania and Ukraine, 1939–1999». *Memory and Power in Post-War Europe Studies in the Presence of the Past*, Cambridge University Press, pp. 39–58. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Timothy_David_Snyder/Memory_of_Sovereignty_and_Sovereignty_over_Memory_Poland_Lithuania_and_Ukraine_1939_1999_anhl.pdf [English].

35. Šutinienė I. (2008), «*Sovietinių represijų atminties reikšmės lietuvių autobiografijose*» [The significance of the memory of Soviet repressions in Lithuanian autobiographies], journal *Genocidas ir rezistencija* [Genocide and resistance], № 2(24), pp. 127–134. URL: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/leidyba/Zurnalas/24_zurnalas.pdf [Lithuania].

36. Tuskulėnų rimties parko memorialinis kompleksas (2023), Tuskulėnai victims [Tuskulėnai victims], official site. URL: <https://tuskulenumemorialas.lt/en/about-us/tuskulenu-aukos/> [Lithuania].

37. Holubchuk H. (2014), «*Stanovlennia ievropejs'kykh modelej suspil'noi pam'iaty: instytutsijno-pravovyj aspekt*» [«Formation of European models of public memory: institutional and legal aspect»], journal *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia* [State administration and local self-government], vyp. 3(22), pp. 97–106 [Ukraine].

38. Radio Svoboda (2019), Dekomunizatsiia i liustratsiia: dosvid Lytvy dlia ukrainsiv [Decommunization and lustration: experience of Lithuania for Ukrainians], 8 travnia 2019 r., official site. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29926178.html> [Ukraine].

39. Mink Zh., Nejmajier L. and P. Bonnarom (2009), *Yevropa ta ii bolisni mynuvshyny* [Europe and its painful past], Nika-Tsent, Kyiv, 272 p. [Ukraine].

40. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (2023), Zahal'ni vtraty naselelnia Lytvy u 1940–1986 ta 1991 rokakh [Total population losses of Lithuania in 1940–1986 and 1991], official site. URL: <http://www.genocid.lt/centras/ru/529/c/> [Lithuania].

41. Kyrydon A. (2016), «*"Podolannia mynuloho" v krainakh Tsentral'no-Skhidnoi Yevropy: osnovni tendentsii*» [«"Overcoming the past" in the countries of Central and Eastern Europe: main trends»], journal *European Historical Studies* [European Historical Studies], vol. 4, pp. 126–143 [Ukraine].

42. Kyrychenko O.V. (2019), «*Evoliutsiia istorychnykh tsinnostej nezaleznykh krain Baltii u konteksti vplyvu elit na kul'turno-humanitarnu sferu nauky v rehioni*» [«The evolution of the historical values of the independent Baltic states in the context of the influence of elites on the cultural and humanitarian sphere of science in the region»], zbirnyk naukovykh prats' *Evoliutsiia tsinnostej v epokhu hlobalizatsii* [The evolution of values in the era of globalization], DU «Instytut vsesvitn'oi istorii NAN Ukrainy», Kyiv, pp. 103–114 [Ukraine].

43. Makliuk O.M. (2011), «*Istorychna pam'iat' ta polityka pam'iaty v umovakh transformatsii Tsentral'no-Skhidnoi Yevropy*» [«Historical memory and politics of memory in the conditions of transformation of Central-Eastern Europe»], journal *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu* [Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhya National University], vyp. 30, pp. 223–232 [Ukraine].

44. Martynov A. (2013), «*Yevropejs'ka istorychna pam'iat': zmina sposobiv formuvannia ta umov isnuvannia*» [«European historical memory: changing the ways of formation and conditions of existence»], mizhvidomchyj zbirnyk naukovykh prats' *Mizhnarodni zv'iazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky* [International relations of Ukraine: scientific searches and findings], vyp. 22, pp. 281–298 [Ukraine].

45. Mendrin O.V. (2020), «*Natsional'ne budivnytstvo ta kryza identychnosti v krainakh tsentral'noi ta skhidnoi Yevropy: suchasni pidkhody v politolohichnykh doslidzhenniakh*» [«National construction and identity crisis in the countries of Central and Eastern Europe: modern approaches in political science research»], journal *Hileia : Naukovyy visnyk* [Gilea: Scientific Bulletin], vyp. 153(2), pp. 462–465 [Ukraine].

46. Myklaschuk I.M. (2020), «*Polityka pam'iaty iak instrument stanovlennia natsional'nykh derzhav Baltii*» [«The politics of memory as a tool for the formation of the Baltic nation-states»], zbirnyk naukovykh prats' *Konsoliduiuchyj*

potentsial polityky pam'iaty: zahal'ni zakonomirnosti ta natsional'ni osoblyvosti [Consolidating potential of memory policy: general patterns and national features], Derzhavna ustanova «Instytut vsesvitn'oi istorii NAN Ukrainy», Kyiv, pp. 158–166 [Ukraine].

47. Skryl' S.A. (2015), «Transformatsiia politychnykh system Latvii, Lytvy ta Estonii v umovakh intehratsii v ievropejs'ke spivtovarystvo» [«Transformation of the political systems of Latvia, Lithuania and Estonia in the conditions of integration into the European community»], zbirnyk naukovykh prats' *Aktual'ni problemy polityky* [Actual problems of politics], vyp. 54, pp. 146–152 [Ukraine].

48. Traba R. (2009), «"Druhyj bik pam'iaty". Istorychni dosvidy ta ikh pam'iatannia v Tsentral'no-Skhidnij Yevropi» [«"The other side of memory". Historical experiences and their memory in Central and Eastern Europe»], journal *Ukraina Moderna* [Modern Ukraine], vyp. 4(15) : Pam'iat' iak pole zmahan', Krytyka, Kyiv, pp. 53–62 [Ukraine].

49. Kudriachenko A.I., Soloshenko V.V., Demenko O.F., Metel'ova T.O. and Vozniuk P.F. (2021), «Transformatsijni peretvorennia u krainakh postradians'koho prostoru: problemy ta vyklyky» [«Transformational transformations in the countries of the post-Soviet space: problems and challenges. Scientific and analytical report»], naukovo-analitychna dopovid', Derzhavna ustanova «Instytut vsesvitn'oi istorii NAN Ukrainy», Kyiv, 232 p. [Ukraine].